

demonstrace (nejmohutnější byly v Brně, Ostravě, Olomouci a Třinci). Veřejné protesty vyvrcholily v zářijových dnech roku 1938. Sítila rovněž rozkladná činnost Sudetoněmecké strany (SdP). Nacističtí ordneři pořádali v pohraničních oblastech severní a jižní Moravy demonstrační průvody a organizovali protičeské provokace a srážky (Ostrava, Lednice, Pohořelice aj.), které zesílily v polovině září útoky na české celní, poštovní a jiné úřady (Hnanice a Nový Přerov na jižní Moravě, Bílá Voda a Vidnava na severní Moravě).

Morava za protektorátu

Po mnichovské dohodě z 29. září 1938 následovalo obsazování pohraničních oblastí německým vojskem; hned 1. a 2. října bylo obsazeno I. pohraniční pásmo na jižní Moravě, do 9. října následoval další zábor tzv. IV. a V. pásma. Bývalá Moravskoslezská země ztratila 11 celých politických okresů (Hlučín, Fryštát-Karviná, Opava, Bílovec, Krnov, Bruntál, Rýmařov, Šumperk, Moravský Beroun, Frývaldov-Jeseník, Mikulov), ze 17 dalších okresů značnou část. Celkem bylo zabráno 1 180 obcí (547 zcela, 633 zčásti) z počtu 3 319 obcí a měst Moravy a Slezska (tj. asi jedna třetina, poklesl rovněž počet obyvatel ze 3 545 000 na 2 582 000, tj. o 37 procent). Nově stanovená hranice s Německem se přiblížila k největším moravským městům – k Brnu, Moravské Ostravě a Olomouci.

Národní katastrofu započatou Mnichovem dovršila násilná okupace zbytku českých zemí 15. března 1939. Na Ostravsko pronikly německé jednotky už v odpoledních hodinách předchozího dne. Při obsazování Čajánkových kasáren v Místku večer 14. března se vojáci 8. slezského pluku postavili na odpor. Území Moravy okupovaly sbory 5. armádní skupiny generála von Lista. S jejich vpádem do moravských měst a vesnic se 16. března 1939 objevil Hitlerův výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava a další vyhlášky a nařízení, jež omezovaly veškerá politická, sociální a národnostní práva českého obyvatelstva.

Základem okupační moci na Moravě se od poloviny dubna 1939 (po skončení vojenské správy) stala brněnská expozitura pražské Úřadovny říšského protektora, přímého zástupce Hit-

lera a zmocněnce říšské vlády. Úřadu říšského protektora byly podřízeny tzv. oberlandráty čili úřadovny vrchních zemských úřadů (od roku 1942 v Brně, Moravské Ostravě a Jihlavě), které spravovaly záležitosti Němců a zároveň vykonávaly dozor nad českými úřady ve svém obvodu. Vedle toho sídlila v Brně ústředna gestapa, jíž podléhala více než desítka venkovských služeben a jejich poboček na protektorátním území Moravy. Také byla ustavena autonomní protektorátní správa, podřízená na všech stupních německému okupačnímu aparátu. Představitelem autonomní moci na Moravě byly zemské, okresní a obecní úřady, soudy a bezpečnostní sbory.

Po vpádu do našich zemí začali nacističtí okupanti uskutečňovat základní cíl své politiky: úplnou germanizaci „českomoravského prostoru“. Souběžně s tím nastolili režim teroru a násilí; v průběhu roku 1939 proběhly dvě rozsáhlé zatýkácké akce: 1. září Akce Albrecht I. proti kulturním pracovníkům, komunistům, sociálním demokratům a sokolům, 17. listopadu pak proti vysokoškolským studentům, kdy z brněnských Kounicových a Sušilových kolejí bylo na 200 studentů odvečeno do koncentračního tábora Sachsenhausen. Z Hitlerova příkazu bylo uzavřeno deset českých vysokých škol, z nichž pět se nacházelo na Moravě. Brněnské Kounicovy koleje se přeměnily v nejznámější nacistickou věznici na Moravě (zahynulo zde na 800 českých vlastenců). V polovině října 1939 byl z Ostravy vypraven první transport Židů do polského Niska nad Sanem; nacisti zřídili na Moravě 58 různých táborů pro deportaci osob židovského původu. Vyvrcholením nacistického teroru a násilí byly veřejné popravy. Měly zastrašit obyvatele a zamezit případné podpoře partyzánů (známé je vyhlazení osad Ploština, Prlov a Javoříčko).

Už první měsíce nacistické okupace lze doložit na Moravě projevy protifašistického odporu. Od ojedinělých sabotážních akcí a živelného protinacistického postoje (v létě 1939 se konaly poutě na Radhošť, Hostýn, Velehrad, národopisné slavnosti v Petrově u Strážnice apod.) se přecházelo k odbojové práci. Od března 1939 se začala na Moravě vytvářet síť odbojové organizace Obrana národa, jejíž zemskou sekci postupně řídili generálové Ingr a Všeticka a podplukovník Ejem. K sjednocení a řízení odboje byl v dubnu téhož roku ustaven v Brně Zem-

ský národní výbor pro Moravu v čele s prof. V. Helffertem; byli v něm zapojeni představitelé Obrany národa, Sokola, Orla, komunistů, legionářů apod. Koncem července 1941 se utvořilo v Malínkách u Bučovic I. zemské vedení KSČ na Moravě v čele s V. Maříkem.

Po prvních náznacích partyzánských akcí na Moravě v roce 1943 se v průběhu roku 1944 odboj více rozvinul. Vysazení skupin Calcium a Barium počátkem dubna zahájilo již třetí vlnu výsadek z Anglie (již předtím byly na Moravě za účelem plnění sabotážních a zpravodajských úkolů vysazeny skupiny Zinc, Bioscop a Bivouac). V polovině dubna následovaly paradesantní skupiny Carbon (u Hodonína) a Clay-Eva (na Holešovsku). V létě se rozvinula na Českomoravské vrchovině činnost nekomunistické organizace Rada tří, kterou řídili generál V. Luža a profesor J. Grňa. Koncem září 1944 přešla do prostoru Beskyd první skupina I. československé partyzánské brigády Jana Žižky (jejích 33 oddílů postupně operovalo na rozsáhlém území Valašska, Zlínska, Uherskohradištska a Vyškovska). Od listopadu zahájili nacisti rozsáhlé protipartyzánské akce, zejména na Valašsku a Vysočině, kde se výrazně aktivizovaly partyzánské skupiny.

Od počátku roku 1945 bylo zřejmé, že se k Moravě blíží fronta. Už koncem prosince 1944 vydal říšský státní ministr K. H. Frank nařízení o pracovní mobilizaci mužů na zákopové práce; od poloviny ledna pak bylo nasazeno na 50 000 mužů v oblasti Moravské brány a v podhůří Beskyd. Opevňování se provádělo i kolem Brna a na jižní Moravě od Hodonína k Břeclavi.

Osvobozování Moravy probíhalo dvěma směry: severním, kde IV. ukrajinský front generála Jeremenka zahájil spolu s 1. československou samostatnou tankovou brigádou 24. března 1945 druhou fází tzv. ostravské operace (30. dubna byla osvobozena Ostrava), a jižním, kde 25. března II. ukrajinský front maršála Malinovského zahájil tzv. bratislavsko-brněnskou operaci (u městečka Lanžhot vstoupily sovětské jednotky 11. dubna na území Moravy); v rámci této operace bylo 26. dubna osvobozeno Brno. Osvobozování jižní a střední Moravy se rovněž účastnila vojska 1. a 4. rumunské armády (v rámci II. ukrajinského frontu).

Blížící se fronta vyvolala na mnoha místech Moravy ozbrojená povstání občanů (nejznámější je povstání v Přerově 1. května, které si však vyžádalo 54 obětí). Navíc 7. května zavraždili nacisti v Třešti 34 místních obyvatel a sedm rukojmí z okolních obcí; k podobnému masakru došlo i ve Velkém Meziříčí, kde německá jednotka povraždila 60 místních mužů. Dny protektorátu a války byly však sečteny. Byla obnovena Československá republika.

Odsun Němců, komunistická vláda

Bezprostředně po osvobození Moravy byl v Brně 12. května 1945 ustaven dvanáctičlenný Moravskoslezský zemský národní výbor (ZNV), a to paritně ze tří zástupců za každou politickou stranu, která začala působit v českých zemích; jednalo se o KSČ, národně socialistickou stranu, sociálně demokratickou stranu a lidovou stranu. Předsedou ZNV se stal národní socialista F. Loubal.

Jedním ze závažných poválečných úkolů ZNV byla vedle obnovy poškozených obcí, měst a továren a zabezpečení zásobování obyvatelstva otázka odsunu německého obyvatelstva. V průběhu května až července 1945 vzniklo na území Moravy a Slezska (pro oblast Slezska byla zřízena v polovině května tzv. expozitura ZNV se sídlem v Moravské Ostravě) 175 pracovních táborů (z toho v obvodu ostravské expozitury jich bylo 66), kde bylo internováno skoro 50 000 Němců. Na mnoha místech Moravy docházelo ještě před rozhodnutím postupimské konference (2. srpna 1945) k divokému odsunu německého obyvatelstva; nejdiskutovanější akcí je tzv. brněnský pochod koncem května 1945. Podobné „pochody“ se například odehrály i v Jihlavě nebo Krnově. Organizovaný odsun Němců byl zahájen 26. ledna 1946 (první byl transport z Krnova). Do konce září 1946 bylo odsunuto z Moravskoslezské země 460 800 Němců (zpočátku transporty směřovaly do americké okupační zóny, od června 1946 i do sovětské zóny).

Souběžně s odsunem byly v pohraničních okresech Moravy osídlovány hospodářské usedlosti po vyhnaných Němcích; k říjnu 1945 zde bylo evidováno přes 28 000 národních správců. Největší zájem o dosídlování zažila jižní Morava (okresy